

0
Ishak

**Tarih Araştırma
ve
Yazma Metodu**

Prof. Dr. Tuncer Baykara

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK

IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 244
Araştırma-İnceleme Dizisi: 202

Prof. Dr. Tuncer Baykara
Tarih Araştırma ve Yazma Metodu

Kitabın tüm yayın hakları IQ Kültür Sanat Yayıncılık
Uluslararası Tanıtım Hizmetleri Ticaret Limited Şirketi'ne aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

I. Baskı: Ağustos / 2007 / İstanbul

ISBN: 978- 975-255-141-1

Genel Yayın Yönetmeni: Adem Sarıgöl

Editör: Deniz Saraç

Dizgi-Mizanpaj: Zehra Ünverdi

Kapak Tasarım: Yunus Karaaslan

Montaj: Bülent Birkan

Halkla İlişkiler ve Dağıtım Sorumlusu: Yusuf Sarıgöl

Baskı-Cilt: Kilim Matbaası

Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi 12/204

Topkapı / İstanbul Tel: 0212 612 95 59

Copyright © 2007, IQ Kültür Sanat Yayıncılık
Uluslararası Tanıtım Hizmetleri Ticaret Limited Şirketi
Copyright © 2007, Prof. Dr. Tuncer Baykara

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK, toplumu
“Bilgi Işığında Aydınlanmaya” çağırıyor. Amaç satışları ya da
kârı arttırmak değil, yalnızca topluma faydalı olmak.

GENEL DAĞITIM

www.iqkultursanat.com

e-mail: info@iqkultursanat.com

TOPLU ALIMLARDA İSTEME ADRESİ
IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK ve ULUSLARARASI
TANITIM HİZMETLERİ TIC. LTD. ŞTİ.

Alemdar Mah. Ticarethane Sokak. Fetih Han
No. 33/47-48 Cağaloğlu-İstanbul Tel. 0212 520 91 12

Belge geçer: 0212 520 91 12

Cep: 0544 608 58 58

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	7

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHÇİ OLMAYA HAZIRLIK

A- KRONOLOJİ	16
B- TARİHLE İLİŞKİLİ BİLİMLER	23
C- TARİHE YARDIMCI İLİMLER	26

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ BİLGİNİN KAYNAKLARI VE ONU TESBİT YOLLARI

A- KALINTILAR (BAKİYELER)	50
B- HABERLER	53
C- GÖRSEL HABERLER (MALZEME)	71
D- BİLGİ İMKANLARI	75
E- BİLGİYİ TESBİT VE SAKLAMA USULLERİ	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYNAKLARIN= EDİNİLEN BİLGİLERİN TENKİDİ= ELEŞTİRİSİ

A- DIŞ TENKİD	84
B- İÇ TENKİD	90
C- TENKİDLİ METİN NEŞRİ	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SENTEZ=TERKİB=KALEME ALMA

A- KALEME ALMANIN ESASLARI	98
B- TERKİBİN SAFHALARI	106
C- TERKİB ÇEŞİTLERİ.....	109

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARİH FELSEFESİ VE DİĞER FAYDALI BİLGİLER

A- TARİH FELSEFESİ: (GENEL BİLGİLER).....	115
B- ÜLKEMİZDEKİ MİLLETLERARASI ve MİLLİ KONGRE ve TOPLANTILAR	128
C- BİLİMSEL DERGİLER	133
D- MÜRACAAT ESERLERİ	141
EKLER	147

ÖNSÖZ

Bu eser, uzun zamandır Hacettepe ve Ege Üniversitelerinde vermiş olduğum Tarih Metodu veya Tarihe Giriş derslerinin bir neticesi gibidir. Ders ağırlıklı olduğunun izlerini bu eserde görmek mümkündür. Bu eserin söze, dinlemeye değil, okumaya ve bizzat araştırmaya dayalı olması gerekirdi. Bunların ileriki baskılarında telafi edilebileceğini umuyorum.

Zeki Velidi Togan'ın **Tarihte Usul**'ü, konunun hala en ayrıntılı eseridir. Ancak son yıllarda Türk tarihçiliğinin büyük isimlerinden Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'nun da **Tarih Araştırmalarında Usul** adlı eseri de çıkmıştır. Bunlar varken bizim bir yenisine ihtiyaç duymamız yadırganabilir. Ancak Anadolu'daki pek çok üniversitede, derslerin daha değişik şartlarda yapıldığı göz önüne tutulursa, daha sade bir esere ihtiyaç vardı. Hem bizim çalışmamız, tarihe meraklı insanların da ihtiyaçlarını gözeten bir bakışla yazılmıştır.

Tarih, doğrudan bizim insanımız ve bu ülkenin bilinenlerinden hareket edilerek ele alınmıştır. Yoksa, Batının, kendilerine göre mükemmel metod kitapları, kendi şartlarının eseridir. Bizim ülkemizin şartları, bilimin gereklerini, ülkemiz şartlarına göre ele almayı zorunlu kılar. Nasıl aklın yolu birse, bilimde metod da birdir ve bu, kimsenin inhisarında değildir. Gözlem, sağlam kanıt, sıkı bir eleştiri-

Prof. Dr. Tuncer Baykara

ri (tenkid) ve sebep - netice ilişkilerine dayalı hükümler hiçbir zaman eskimez. Burada, günün geçici telakkilerine değil, insanlık âleminin evrensel gerçeklerine dayanılmıştır. Çünkü Türkler de bu büyük insanlık âleminin bir parçasıdır.

Çalışmanın, insanlığa, Türklüğe, insanımıza ve gençlerimize yararlı olmasını dilerken, beni metod yolunda bilgilendiren üç insanı rahmet ve minnetle anmak isterim: Zeki Velidi Togan (1890-1970), İbrahim Kafesoğlu (1914-1984) ve Muammer K. Özergin (1930-1986).

Bornova, 25. 09. 1996

Prof. Dr. Tuncer Baykara

Elinizde, bu çalışmanın dördüncü baskısı bulunuyor. Bazen niye daha ayrıntılı yazmadım diye hayıflanıyorum. Ama, en güzelinin kısa, açık ve sade yazım olduğunun da farkındayım. Bu baskıda da gözden kaçan hususlar varsa hoş görülmesini diliyoruz.

Sayısı yirmi sekizi bulan kitaplarımın yeni basımlarını gerçekleştiren Adem Sarıgöl Bey'e de teşekkür ediyorum.

Bornova, Temmuz- 2007

Prof. Dr. Tuncer Baykara

GİRİŞ

TARİH NEDİR, TARİHİN ÇEŞİTLİ TARİF VE TANIMLARI

Tarih Türkçemizde çok eskiden beri bilinen ve kullanılan bir kavramdır. Ön Asya kökenli olan *tarih* hemen bütün doğu âleminde ortak bir kelimedir (Türkçede, Arapçada ve Farsçada). Kavramın genel bir özeti için İslam Ansiklopedisi'ndeki "Tarih" maddesine bakılabilir.

Tarihin tanımına geçmeden önce, konuyla ilgili eski bilgilerinizi bir kenara bırakmak gerektiğini ifade edelim. Çünkü zihnimizde vaktiyle oluşmuş anlamlar, bizim daha geniş düşünmemize engel olabilir. Benzer bir başka olumsuzluk da, şu an için sizlere bir şey ifade etmeyen dünyanın çeşitli köşelerindeki tanımları vermektir. Oysa bizim için önemli olan kendimizin, kendi geleneklerimizin tanımlarıdır. Çünkü bunlar belirli bir gelişmeyi ve oluşumu da gösterebilir.

Tarihinin tanımlarında, öncelikle XIX. yüzyılın tariflerini vereceğiz. Böylece tarif konusundaki geçmişle bir bağ kurabileceğiz. Bunlar *Takvim-i Vekayi* ve *Ahmed Cevdet Paşa*'nın tarifleridir.

1. *Takvim-i Vekayi* (Sayı: 1,2. XI. 1831)'in Tarifi

“Tarih denen fen, âlemde cereyan eden ahvâli, zamanıyla zapt ve beyan etmekten ibarettir”. “Tarih denen fenn-i celil kargah-ı âlemde vuku bulan ahvali vakt ve zamanıyla zapt ve beyan etmekten ibaret ve selefdan halefe hisse alacak bir yadigâr bırakmaktır”. Aynı gibi görünen bu iki tanım, birbirinin tamamlayıcısı gibidir. İlki sade, fakat ikincisi daha ayrıntılıdır. Tarih bir fen (yani müspet ilim) olup, dünyada geçen halleri zamanı içinde tespit edip belirtmektir. Bunun en önemli özelliği, geçmiş nesillerden gelecek kuşaklara bir hatıra bırakmaktır.

2. Ahmed Cevdet Paşa'nın (1822-1895) Tarifi

XIX. yüzyılın bu ünlü tarihçisi ve devlet adamı, daha çok yazmış olduğu Tarih ile ünlüdür. *Tarih-i Cevdet* diye de anılan Tarih'teki tarifi de dikkate değerdir. (Tarih-i Cevdet, İstanbul 1302, I. s. 13).

“İlm-i tarih, efrad-ı nası vekayi ve ma'sir-i maziyyeye ve vükela ve havassı hafaya ve serair-i mukteziyyeye muttali” idüb, nef i amme-i âleme ait ve raci olduğundan ‘amme-i eşhas mütalaasına mecbul ve beyne'l-havas makbul ve mergub bir fenn-i kesir'ül menafidir”.

Bunun günümüz Türkçesi ile ifadesi şöyledir: “Tarih, halka geçmişin olay ve güzelliklerine, Bakanlar ve seçkinlere gerekli gizli sırlı bilgileri edindirip herkese faydası olduğundan bütün insanlar okumaya istekli ve seçkinlerce de makbul ve rağbet gören çok yararlı bir ilimdir”.

Ümit Meriç (Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü, İstanbul 1979 (2), s. 20) bu ifadeyi şöyle özetlemiştir: “Tarih, halka geçmiş olayları ve eserleri; devlet adamlarına da bilinmesi lazım gelen sırları öğretir. Bu itibarla herkes için faydalı bir ilimdir”.

3. Zeki Velidi Togan

Tarihte Usul, İstanbul 1950, 69 s. 13: 1890–1970 arasında yaşayan Rusya sahasındaki Başkurt elinde doğup 1927’den itibaren İstanbul Üniversitesinde Tarih öğreten bu ünlü Türk tarihçisinin, XX. yüzyıl ortalarındaki en önemli usul kitabındaki tarifi şöyledir:

“Tarih ilmi insanların zaman ve mekân çerçevesinde husule getirdikleri tekâmül hadiselerini, bunların şuuruz iptidai hallerinde, tabiat esirleri yahut maşeri bir vücudun fertleri ve toplulukları sıfatıyla yaptıkları fiillerinde tecelli eylemeleri itibariyle ve maşeri hayatının mevzu bahis ayrı hallerde rol ve ehemmiyetleri tayin ve tespit edilen pisikofizik amillerinin teşkil ettiği illî bağılıklar çerçevesinde tetkik ve tasvir eder”.

Bu tarif oldukça karmaşık görünmektedir. Ancak XIX. yüzyıl sonlarında XX. yüzyıl başlarının tarih görüşünü bu tarif yansıtmaktadır. Asıl unsur, zaman ve mekân çerçevesinde insanların tekâmül (gelişme)lerini incelemek olup, cemiyet halinde oluş ile fiziki (psiko-fizik) amiller de bir başka önemli husustur. Tabiatıyla araştırılarken sebep-netice ilişkisine dikkat, tarih ilminin temelidir,

4. Fuat Köprülü (Şükrü Elçin’in Nakline Göre)

XX. yüzyıl Türk kültürüne daha çok etkili olan Fuat Köprülü (1890–1966), önceleri Edebiyat tarihçisi olarak metod kitabı yazmış, daha sonra tarihçi olarak da ün kazanmıştır. Onun tarih tarifini, 1935’li yıllardaki bir talebesi, Prof. Dr. Şükrü Elçin’in ifadesi ile yansıtıyoruz:

Tarih, “geçmiş zaman hayatını, mümkün olduğu kadar hakikate uygun olarak yeniden ihya etmektir”.

5. Prof. Dr. Tayyip Gökbilgin'e (1907–1981) Göre

“Tarih, insan faaliyet ve tasavvurlarının meydana getirdiği bir bütündür”.

6. Prof. İbrahim Kafesoğlu'na (1914–1984) Göre

“Tarih, insanların zaman ve mekân içinde geçirdikleri gelişmeleri ve bu insanların psiko-fizik hareketlerini, bu hareketlerin sebep-netice münasebetlerine dayanan ortak değerlerini araştırır ve tasvir eder”.

7. Prof Bekir S. Baykal'a (1906–1987) Göre

“İnsanların üyesi buldukları toplumu etkileyen eylemlerinden doğan olayları zaman ve yer göstererek anlatan: bu olaylar arasındaki nedensel ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmelerini araştırıp gösteren bilim” (Tarih Terimleri Sözlüğü, 135).

8. Türkçe Sözlük'e Göre

II, 1419 (Ankara, Türk Dil Kurumu, 1988)

“Tarih, toplulukları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyetleri, kendi iç sorunlarını inceleyen bilim”.

Burada çeşitli Türk tarihçilerinin fikirlerini belirttikten sonra, bütün bunların da göz önüne alınmasıyla şöyle bir tarif tercih ediyoruz: (Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya göre) “tarih, her zaman yaşanan hayatın geçmiş zaman içindeki bir kesitidir”. Bir başka ifade ile “geçmiş zamanda yaşanan hayatın bütün yönleriyle tetkik ve tasviridir”.

TARİHİN FAYDASI

Tarih bütün dünyada vardır, demek ki, faydalıdır ve insanın bir ihtiyacını karşılamaktadır.

Yıllar önce, 1993 Ekim ayında İsviçreli çok yaşlı bir Felsefe profesörünün sözlerini o zamanki gazetelerde okuduk: “İnsan ömrü, bizim daha sıhhatli karar vermemizi sağlayacak bilgi ve tecrübe birikimi için kısadır, bereket ki **tarih** var ve biz, bu eksiğimizi onunla gideriyoruz”. Yani biz insanların daha doğru sosyal ve siyasi kararlar vermemiz için tarih gereklidir.

Tarih insanlığın sosyal ve siyasal konularda sıhhatli=doğru karar vermesini sağlar. Bunun içindir ki eskiden bütün hükümdarlar, tarih okurlar, çocuklarına da okuturlardı. Çünkü idare etme=yönetme için gerekli olan bilgiler, en çok tarih sayesinde bilinebilir.

İnsanlık üç boyutun üzerindedir. **Dünden** gelmekte, **bugünü** yaşamakta ve **yarına** gitmektedir. İnsanlığın yarını için en iyi tahmini tarihçiler yapabilir. Çünkü bu üç boyutun en iyi bilineni bugündür. Ancak bugünü bilmek, yarını sezme ve tahmin etmek için yeterli değildir. İşte insanın ve insanlığın yarınını bilmesi ve sezmesi için gereken öteki boyut, dünün bilinmesidir. Dünü bilmek ise, tarih sayesinde mümkün olabilmektedir.

Tarih, şu halde toplumların yarınları için bir ayak bağı, engel değil, aksine geleceklerine ışık tutan bir bilimdir.

Bazı insanlar ve toplumlar, gelecekteki oluşumları şu veya bu şekilde etkilemek isterler. Böyle olunca, tarihe müdahale etmek isterler ki, gelecek kendi beklentilerine göre oluşabilsin. Oysa büyül

milletlerin hayatında tarih, çok daha önemli bir yere sahiptir. Çünkü tarih sayesinde geleceklerini planlayıp, bunu çok başarılı şekilde gerçekleştirebilirler.

Tarih ilmi bu büyük görevi sebebiyle, cihan siyasetine etkili olmak isteyen devletlerde en büyük değerini bulmuştur. Çünkü onlarda hükümetlerine, dış işlerinde yardımcı olup, fikir verenlerin başında, tarihçiler gelmektedir. Tarihçilik bu devletlerde bir toplumun bütün yönlerini bilmeye yönelik olarak algılandığından, toplumu daha iyi bilmeyi ve anlamayı sağlamaktadır.

ABD, Rusya, Almanya, İngiltere, Fransa, hatta Çin ve Japonya kendi tarihleriyle birlikte dünyanın öteki ülkelerinin tarihlerini de birlikte inceler. Böylece dünya tarihinin içinde, fakat önemli bir yeri olduğu için Türk tarihini de araştırırlar. Bu araştırmacılar, Türk tarihini, kendi öz menfaatleri için inceler. Türkiye'nin menfaati için değil... Bu açıdan tarih Zeki Velidi Togan'ın dediği gibi, büyük ülke ve devletlerde haysiyetli bir bilim olarak kabul görür.

Ancak, oluşum halindeki ülkelerde, toplumun kendi bildiklerinden önce şekillenmesini isteyenler, tarihe önem vermezler. Bu küçük toplumlar, tarihin önemini bilmezler ve böylece gelecek için yaptıkları planlarında ve tahminlerinde yanılırlar ve öteki milletlerin elinde oyuncak olurlar.

Ülkemizde tarihin layık olduğu yeri alamamasında, yukarıda saydığımız son hususun da etkisi vardır. Ancak bundan sonra tarih daha da önem kazanabilecektir. Çünkü, buna lâyıktır.

Tarihin hisse, ibret ve öteki özellikleri de önemlidir. Eskiden beri üzerinde durulan en büyük faydası, insanların gelecekte yapacakları için geçmişten ibret almaları yönüdür.

Tarih üç boyutlu bir âlemin (= Dün-bugün-yarın) bir boyutunu teşkil eder. Hayat dünden gelmekte, bugünü yaşamakta, fakat aynı zamanda yarına da gitmektedir. İnsan en iyi bugün de yaşıyor ve

dolayısıyla günü çok iyi bilebilir Fakat onun en önemli merakı, yarın, yani gelecektir. Gelecek için, yarınlar için biricik bilme imkânı düne bakmaktır. Dün, yani tarih çok iyi bilinirse, bugünün de yarımını ile yarın için bir şeyler sezilebilir. İşte insanlığın yarını, geleceği ile ilgili boyutu, en çok dün, yani tarih ile ilgilidir. Tarihin bu özelliğini en iyi şekilde Prof. Dr. Takıyettin Mengüşoğlu, “Tarihilik ve Tarihsizlik”? adlı makalesinde (Felsefe Arşivi, sayı: 16, 1968, s. 115-130) belirlemiştir.

Tarih, toplumu kaynaştıran, ona güç veren unsurların en başında gelmektedir.

Kısaca, tarih, T. Mengüşoğlu'nun da dediği gibi, insanların vazgeçemeyeceği bir bilim, bir gerçektir.

Tarihçi olmak için, gerekli bilgilerin edinilmesinde şu aşamaları takip etmek yararlı olacaktır.

- I. Tarihi bilmeye, tarihçi olmaya hazırlık; Bu bölümde tarihle ilişkili ve tarihe yardımcı sayılan bilimler incelenecektir.
- II. Tarihi bilgilerin kaynakları;
- III. Bilgilerin doğruluklarının eleştirisi, tenkid
- IV. Kaleme alma, yani yazma=sentez; toplanan, doğrulukları belirlenen bilgilerden bir eserin yazılışı, terkiib=sentez yapmak.
- V. Tarih Felsefesi; tarihte amiller=etkenler; tarihi yapan ana unsurlar ve diğer yararlı bilgiler

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHÇİ OLMAYA HAZIRLIK

Tarihi anlamak, tarihçi olmak, birçok konuda bilgili olmayı gerektirir. Tarih, insanın, insanların yaptığını incelediğinden insan ile ilgili öteki bilimlerin durumunu da bilmek gereklidir. Tarihin öteki bilimlerle ilişkilerinde şöyle bir şema yapabiliriz.

2 İlişkili Olanlar	1 Yardımcı Olanlar	2 İlişkili Olanlar
1 Yardımcılar	TARİH	1 Yardımcılar
2 İlişkili Olanlar	1 Yardımcı Olanlar	2 İlişkili Olanlar

Tarih ilmi ile doğrudan teması olan bilimler, yardımcı bilimler olarak kabul edilebilir. Buna karşılık tarihle ancak köşeden temas edenler, tarihle ilişkili bilimlerdir. Tarihin asıl yardımcıları önemli olmakla birlikte, öncelikle tarihle ilişkili bilimlerden söz edeceğiz. Fakat daha önce, Türkçe'deki Tarihin'in öteki anlamından, yani Zaman Bilgisi = Kronolojiden bahs edelim.

A. KRONOLOJİ= Zaman Ölçme Bilimi

İlk olarak, kronolojiyi, zamanı belirlemeyi görmek yararlı olacaktır. Çünkü Tarihte zaman boyutu çok büyük bir fiziki yer tutar.

Kronoloji Tarih'in en yakından ilgili olduğu bilgidir. Bu açıdan biraz ayrıntılı durmamız gerekecektir.

1. Dünyada her millet kendi zaman ölçme usulünü kullanır. Genel olarak **takvim** denilen bu usulde, başlangıç çok farklı olsa da kesinlikle ortak bir birim vardır: **Gün**. Yani güneşin bir defalık devrini esas alan zaman birimi. Ancak sonrasında iki ayrı temel dikkati çekiyor:

- a. Güneşin büyük hareketini esas alan takvimler
- b. Ayın hareketlerini esas alan takvimler

a. Güneş, günü kesinlikle belirlerken uzun zaman ölçüsü, yılda böyle kesin bir delil veremiyor. Gerçi çimenlerin yeşermesi, ağaçların çiçek açması veya kuzuların olması belirli bir zaman birimidir; ancak yine de özellikle ekvatora yakın yörelerden gölge esaslı belirleme imkânı da yoktur.

b. Ayın gökte aynı duruma gelmesi için 29 gün 12 saatlik bir süre geçer. Büyük tabiat olaylarında ise, aynı durumun 12 defa tekrarlanması görülür. Böylece ay, muntazam hareketi ile insanların orta büyüklükteki zaman ölçümünde birim olmuştur. Ancak, sene de, yani aynı tabiat olaylarının ardı ardına gelmesi ile, ayın gökyüzündeki hareketleri arasında bir bağ yoktur. Bir başka ifade ile, 12 defa ayın muntazam hareketi 354 gün 8 saat 48 dakikadır, fakat tabiat olaylarının ardı ardına gelmesi, bir güneş yılı, 365 gün 5 saat 48 dakika ve 46 saniyedir. Güneş ve ay yılları arasında 10 gün, 8 saat ve 11 dakikalık bir fark vardır.